

# FIGYELŐ

## NÉVNAPI LEVÉL SZABÓ MAGDÁNAK – SZÜLETÉSNAPI GONDOLATJELEKKEL

1

1996. július 21.

Kedves Magda,  
 hogy Vörösmarty-tanulmányköteteddel – a szavad járását kölcsönvéve – nagyot dobtál, azt Te is tudod.

Abban azonban nem vagyok biztos, fölfigyel-e rá a kritika vagy a nagyközönség, hogy ez a könyv valójában sem nem tanulmány-, sem nem esszékötet, s végképpen nem tankönyv, bár a fülszöveg magyartanároknak ajánlja.

A LEPKE LOGIKÁJA korábbi munkád, A PILLANAT ikerkönyve.

Regény.

Egy *másik* pillanat.

Vagy talán ugyanaz; ezt nehéz eldönteni. A LEPKE címlapján Ilonka fut a röpdőső pillangó után, a kitért karú vadász elől (Hincz Gyula rézkarca); A PILLANAT-én egy lángoló, modern Trójából igyekszik kifelé Aeneas, fölnyalábolva öreg édesapját, kisfiát, maga mellett tudva leroskadó feleségét (Urai Erika grafikája).

Nézem a két címlapot, figyelem a két rajz sugallatát. Ami közös bennük, ami azonnal szembeötlik: a menekülés. A megkettőzött menekülés.

Ez után a pillanat után a lepke éppúgy eltűnik előlünk, mint az AENEIS-ből Creusa, Aeneas összeroskadó felesége.

Ha saját logikámat követem: ebből a pillanatból kell, hogy következzen a menekülő lepke logikája.

Itt most megállítom a levelet –

2

– mert végig kell gondolnom: ha az AENEIS jelenetének férfialakjai, Aeneas, Anchises és a gyermek Ascanius – könyvedben: Iulius – a lovat ajándékozó danaók, a lángoló Trója, vagyis önnön sorsuk elől menekülnek, ki elől menekül Creusa, aki egyszerűen köddé válik a belülről fenyegetett városkapu közelében? „*De ahogy menekültem...*” – mondja Aeneas, ám jobb átadnom a szót Vergiliusnak (A. II. 736–740., Lakatos István fordítása):

„...*De ahogy menekültem,  
 s mellékutcákon kanyarogva letértem utunkról,  
 én, nyomorult, jaj, elvesztettem a drága Creúsát!  
 Hátramaradt, eltévedt vagy kimerülve leroskadt?  
 Jó ég tudja: szemem többé ezután sose látta.*”

Így látjuk hát Trója kapujában a pillanatot, amelyben egy ember odavész, s egy másik – a hős – menekül, mellékutcákon kanyarog, elveszti a feleségét, találgat, mi történhetett, és jajgat; ha jól ütemezem a fordítást, Aeneas jajongását így kell ejtenünk: jajj!

Persze hogy elmenekül Creusa. Itt, a kapuban adódik rá az utolsó lehetőség.

Nem azért lettél latin szakos, hogy ezt ne vedd azonnal észre. Tudtommal elsőként a világirodalomban.

Hová lett Creusa?

Mi az eltűnök, mi a lepke logikája?

Talán akkor először a lepkéről; és most visszatérek a levelemhez –

3

– a Vörösmarty-könyvnek már a válogatása is szembeszökő. Találunk benne olyan verset, amelyről azt hisszük, már nem lehet hozzányúlni – SZÓZAT –, olyan verset, amelyet már elfelejtettünk – A' HALDOKLÓ LEÁNY –, és olyat, ami szégyenszemre csak memoriter-

ként él bennünk tovább – A' SZEGÉNY ASZ-SZONY' KÖNYVE –; s akkor még meg kell élnünk azt is, hogy könyved nem a pátoszt és a port fújja le róluk, hanem megépített ivbe állítja őket.

Lepke – Etelke – Laura – haza – emberiség. Szerelem, Bécs és Martonvásár: „*bárhol Európában így szoktak epedni a zenére fogott kis-asszonyok után a zeneoktatók, akik aztán befejezetlen szimfóniákat írnak...*”. Számalom – egy gigász iránt! – és rózsaberek és reménytelenség, közvetlenül ebből nő ki, irod. jó évszázad múltán a semmi ága. S a magányötrelem élethalál-villanásában már ott „*a rettenetes axióma, az itt élned, halnod kell*”.

Egy lepke után indultunk el, s ezt találjuk az ív túlsó végén.

Az erdőben eredetileg kettős menekülés zajlik – ahogy SZÉP ILONKA-elemzésedben hívod, a „*remekül megkomponált dupla vadászat*” –, és „*ebben a képben egyedül a pillangó magatartása logikus: azonnal elszáll*”.

Ez lenne a lepke logikája. Űzik – üldözik –, azonnal elszáll. Ilonka logikája: a vadászról kiderül, hogy álrühás király, Ilonka elsorvad. Az ív túlsó végén a király logikája: „*Vörösmarty már nem árva fiú többé, egy nemzet imádkozik a szájával, valóban király lett, sőt több, az Apánk, aki SZÓZAT-a szavaival a hazánk szokott kiáltani, ha át akarja élni magyarságát.*”

Ez az ív adta a kötet címet. A LEPKE LOGIKÁJA. Holott a könyv valósággal kiált egy másik fejezet címe után, az után, hogy ECCE HOMO HUNGARUS!

Hiszen ezek a nagy súlyú versek, a SZÓZAT, A VÉN CZIGÁNY!

Megint megszakitom a leveletem –

#### 4

– a két hatalmas költemény között, a valóságban is, elemzésedben is ott a két nagy magán-titok, a két nagy költői rejtőzködés, a két szerelmes vers: a KÉSŐ VÁGY és A' MERENGŐHÖZ.

Az előbbi „*a Nincs menekülés verse*”; az utóbbiban „*a biedermeier követelmények listája mögött malom zokog a pokolban*”.

Így épül meg a végleges ív.

Pokolbeli ív ez, pokollal fölértő építkezés. „L' betűs nők, rettentő vágyakozások, Lear királynék, szerepcserék. Még A' HALDOKLÓ

LEÁNY-ról irod: „*Van egy szerelmes lány, aki a valóságban persze férfi...*”; azután A' MERENGŐHÖZ címzettjéről:

„*Nem Laura volt a merengő. De hát akkor ki? Természetesen Vörösmarty.*”

S a verset orvosi-költői anamnézisként tárgyalod, az öregedő költő és az elriadó Laura kettős meneküléseként (ez itt az én kiemelésem – G. Á.), mert „*ki választana hitvesül valakit a mitológiából, ki akar a párducus Árpád házastársa lenni?*”.

Ahogy a levelemben írom –

#### 5

– szervusz, Creusa. Mert –

#### 6

– A PILLANAT című regényben elképesztő szerepcsere történik. A lángoló Trójában „*sértődötten ordítózó*”, a – szó szerint – sebeit nyalogató, bámész és bizonytalan, röviden: férfiatlan Aeneast felesége, Creusa, istennői utasításra ledöfi a Dardán Főkapuban, magára ölti páncélját, és Aeneas helyett, Aeneasként nekivág a tengernek, a honalapításnak, Itáliának.

És nem sikerül, hiszen nem sikerülhet a házasság Laviniával – „*Feküdjünk, kis tehén, az iszonyú történelem úgy tapad fehér kis irhádón, mint a bogáncs. Szűz; nagyon szűz?*” –, és nem sikerül a szellemi lét s az otthonlét boldog ambivalenciája, már korábban is sikertelen volt az idill Carthagóban, a szerencsétlen Didóval, a magánszféra használhatatlan, „*a boldogság a hétköznapi üzemzavara*”, de sikerül az új haza életre hívása, Róma áll, és Rómában Trója szelleme öröklődik, a lángok közt a helyén maradt Trójáé, mert „*egy egész ország nem szökhetik meg*”. S az ál-Aeneas a „*nászéjszakán*” leckét ad Laviniának trójai történelemből: „*Hősi módon meghalni mindig primán tudunk Frígiában.*” És a lecke logikája szerint a bölcs kis tehén, Lavinia végre megérti, hogy aki az oldalán fekszik, egy isteni feladatra kiválasztott másik nő, és mert „*a pillanatot nem lehet kiszámítani, csak felismerni*”, annak a másikkal a felismert, nagy pillanata az volt, hogy megölte Aeneast, „*a mindig kiváltságos szent semmi-*

rekellőt”. És így jött létre, így jöhetett létre a honalapítás.

Trójiáért mindent.

„Trója akkor is a legelső marad a számomra, ha bűnös volt, ha felelőtlen, ha kacérkodott a végzetével...”

Karel Čapek Lót-alakja beszél így az angyaloknak Szodomáról. És visszafordul. Ő is.

Micsoda magány azon a történelem nyüstölte ágyon.

*Ecce homo Hungarus.*

Ecce mulier Hungara? Mindegy.

Creusa programot ad. Mint Vörösmarty, hiszen – ezt sokkal keményebben mondod el egy interjúban (*Népszabadság*, 1996. szeptember 14., riporter: Varga Lajos Márton) – „*Kölcssey imádkozott és irgalomért könyörgött... Imádkozott és könyörgött, de programot nem adott. Programot Vörösmarty Mihály adott*”.

Ezért, valószínűleg ezért –

## 7

– ahogy Te sem, én sem hittem el soha, hogy Vörösmarty Mihály megőrült.

Az „*élned, halnod*” követelményét, megtoldva azzal, hogy „*itt*”, s a „*Lesz még egyszer ünnepe a világon*” jóslati derűlátását – a jóslat benne az „*egyszer*” – nem bírta meg a korszak. Talán semmilyen korszak nem bírja el. Vörösmarty két híres bírálójának, a fiatalabb kortárs Gyulai Pálnak és kortársunknak, Tóth Dezsőnek a pástot így vagy úgy lekeskenyítő mozdulatai legalábbis ezt jelzik – s milyen elegáns asszoid vannak mindkettő ellen.

És elegáns, ahogy Vörösmarty programját meghatározod, a didaxist is vállalva: „*S aki nem tett mást a népért, csak sivított meg ivott, minden javító szándék nélkül, szedje össze magát, mert itt a cselekvés ideje.*”

Hiszzen: „*A megingott szellemi egyensúly nem ismeretlen tünet kataklizmák után*” – mondja Vörösmarty, fogalmazásodban egyes szám első személyben.

És mit mond Creusa egyes szám első személyben? Ezt mondja: „*minél kisebb egy nép, annál nagyobb az önérzete, és ha egészen jelentéktelen, akkor ezen való kétségbeesésében akkorát talál ki magának, hogy a lakosság előbb-utóbb bele-rokkan...*”.

Úgy képzelem, Creusa sír.

És persze – miután elrendezi Róma ügyeit – visszalátogat Trójába, bolyong a hatalmas rommezőn, nézi a „*bazárba csukott katasztrófát*”.

Lesz még itt valami? Egyszer?!

Kedves Magda, ha megint Vörösmartyról írsz, idézd majd meg a választ. Idézd föl azt a józan elmét, amelyben mindketten hiszünk.

Isten éltesen neved napján –

## 8

– de megtoldom én is ezt a tavalyi levelet egy személyes vallomással.

Szülőfalum polgármesterét kitúrták az állásából, mert arcását odafestette egy templomi freskó sarkába. Képzőművész barátaim szerint semmi vétséget nem követett el; az ilyen portré- és önportré-odacsempészás régi festői, emberi gyakorlat.

Ez itt most az én néhány ecsetvonásom.

Mindig latintanárr szerettem volna lenni. Vidékről szakadtam Budapestre, Chaplin módjára tébláboltam a nagyvárosban, iskolatársaim kigúnyoltak; csak a latinórákon nyertem vissza az önbizalmamat: erős képzést hoztam magammal a szegedi gimnáziumból. Tizenhat évesen fordítással is próbálkoztam, elsőnek az AENEIS-ből, sikertelenül – *Conticure omnes...: „Hallgatag ültének ott...”*–; első versemet Aeneas álmáról írtam, Hector szavairól, Trójáról, a valóra vált rémlátomásról: „*Menekülj, istennő ivadéka! Jaj, ne légy a lángok martaléka!*”, ismétlem, tizenhat éves voltam; de bármilyen erősek is az álmok, 1949-ben s utána még egy darabig nem kellett latintanárr. Az egészből annyi maradt, hogy bolygó Cassandraként mindig magamnál hordom Vergilius két gyönyörűséges mondatát:

„*Venit summa dies et ineluctabile tempus Dardaniae. Fuimus Troes, fuit Ilium et ingens gloria Teucrorum.*”

Irigyellek, mert trójai vagy.

Kedves Creusa! Isten éltesen születésed napján.

1997. június 14.–október 5.

Gergely Ágnes